

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-08>
УДК 930:[343.1:341.322.5-058.55](477.54)(091)«1943/198»

Михайло Проценко

аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: m.protsenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5236-4947>

ПОСТАТЬ І НАУКОВИЙ ДОРОБОК ІСТОРИКА А. Г. СЛЮСАРСЬКОГО В ОЦІНКАХ КОЛЕГ ТА УЧНІВ

Статтю присвячено оцінці сучасниками постаті й результатів наукової діяльності історика, доктора історичних наук, професора, декана історичного факультету в період 1947–1962 рр. Антона Григоровича Слюсарського (1900(1901)–1980 рр.). На основі матеріалів особової справи вченого, яка зберігається в архіві Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, та інших джерел розглянуто взаємозв'язок життєвого шляху та становлення особистості вченого. Після закінчення війни А. Г. Слюсарський обіймав посаду декана історичного факультету ХДУ імені О. М. Горького і брав активну участь у повоєнній відбудові університету і факультету зокрема. Після XX з'їзду ЦК КПРС у 1956 р. розпочався

Як цитувати: Проценко, М. Постать і науковий доробок історика А. Г. Слюсарського в оцінках колег та учнів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 65, 2024, с. 183–198. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-08>

How to cite: Protsenko, M. The Academic Stature and Achievement of the Historian A. H. Sliusarskyi in the Perception of His Colleagues and Students. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*, no. 65, 2024, pp. 183–198. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-08> (In Ukrainian)

© Проценко М., 2024

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

процес десталінізації, настав період так званої «відлиги». Відповідно змінилися також деякі тенденції в історичній науці й освіті. Зокрема, наприкінці 1950-х — протягом 1960-х рр. активно публікували видання зі спеціальних історичних дисциплін, архівної справи, краєзнавства тощо. У цьому розумінні А. Г. Слюсарський, основною тематикою робіт якого була історія Слобожанщини, став своєрідним «предтечею» краєзнавчого руху на Харківщині, а його діяльність на посаді голови Харківського відділення УТОПІК актуалізувала потреби збереження культурної спадщини регіону. У більшості мемуарів спостерігаються здебільшого позитивні оцінки його діяльності як декана. Нині єдиний не дуже позитивний відгук про Антона Григоровича, який пов'язаний, очевидно, з особистою образою, міститься у спогадах доктора історичних наук, професора І. К. Рибалки. Ще за життя вченого з'явилися перші відгуки про його наукову діяльність і рецензії на праці. Спочатку це були невеликі нотатки, згадки, фото в газетах. Пізніше — більш розгорнуті характеристики його діяльності. Ім'я А. Г. Слюсарського згадано в енциклопедичних і довідкових виданнях (наприклад, «Учені вузів Української РСР» (1968 р.) та ін.). Проте в цілому можна зазначити, що оцінка його наукового доробку ще чекає на своїх дослідників, оскільки здебільшого ім'я вченого згадують ті, хто займався вивченням Слобідської України, майже без оцінок його внеску (якщо не брати до уваги поодинокі випадки).

Ключові слова: А. Г. Слюсарський, Харківський університет, Харків, біографістика, історична наука.

В оцінці будь-якої особистості важливу роль відіграє характеристика від колег, друзів, знайомих та ін. Це допомагає побачити людину різнобічно, сформувати її образ з урахуванням думок інших, а головне — в контексті її доби. Крім того, якщо особа обіймала керівні посади, важливо також зрозуміти, яким було ставлення до неї з боку підлеглих. У фокусі цієї статті — постать Антона Григоровича Слюсарського (1900(1901)–1980 рр.), доктора історичних наук, професора, багаторічного декана історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького.

Метою нашого дослідження є зібрати й проаналізувати спогади колег та учнів А. Г. Слюсарського щодо нього самого і його наукового доробку і на основі цього зробити висновки про його постать як ученого і керівника факультету.

Ми розглядаємо постать А. Г. Слюсарського в контексті часу, у який він жив і працював. Наша розвідка вписується в межі наукової біографістики, тобто вивчення життя та діяльності особи, яка була науковцем. Окрім того, наша робота містить елементи просопографічного дослідження. Для висвітлення життєвого і наукового шляху вченого, зокрема за спогадами його колег та студентів, використано такі методи: загальнонаукові (аналізу й синтезу) та спеціально-історичні (історико-порівняльний та історико-генетичний).

Щоб зрозуміти становлення особистості вченого, необхідно розглянути деякі біографічні відомості про нього. Антон Григорович Слюсарський народився 12 січня 1901 р. (31 грудня 1900 р. за старим стилем) на Волині, у с. Свинохи Володимир-Волинського повіту Волинської губернії (нині — с. Привітне Локачівського району Волинської області). З 1912 р. по 1922 рр. працював робітником різноманітних підприємств. Протягом 1912–1916 рр. — у приватній взуттєвій майстерні (м. Горохів Волинської губернії, нині — Луцького району Волинської області), у період 1916–1917 рр. — у 16 дорожньому загоні біля фронту (м. Луцьк та ін.), у 1918 р. — у приватній типографії в м. Одеса та у взуттєвій майстерні м. Горохів, упродовж 1918–1919 рр. — у робітничому клубі артистів (м. Одеса), у період 1919–1922 рр. — у Типографії Управління Одеського відділення Південно-Західної залізниці (м. Одеса). З жовтня 1922 р. по серпень 1923 р. — слухач підготовчих курсів до робітфаку у м. Одеса. З вересня 1923 р. по серпень 1925 р. був слухачем на робітфаці Одеського інституту народної освіти (ОІНО). У вересні 1925 р. — серпні 1926 р. — студент ОІНО. Варто зазначити, що така біографія була доволі типовою для того часу: постійне пересування країною, зміна місць роботи та ін. Усе це, на нашу думку, збагатило життєвий досвід майбутнього вченого.

У вересні 1926 р. — серпні 1929 р. Антон Григорович мешкав у Києві, де навчався у Київському інституті народної освіти (КІНО). З вересня 1929 р. по вересень 1931 р. навчався в аспірантурі при Історичному музеї імені Т. Г. Шевченка в Києві та одночасно

був викладачем у КІНО, читав курс історії СРСР. У вересні 1931 — квітні 1932 рр. працював на Донбасі керівником пропагандистської групи ЦК КП(б)У. З травня 1932 р. він став молодшим науковим співробітником одного з центральних історичних інститутів УСРР — Інституту історії партії при ЦК КП(б)У. Протягом 1933–1934 рр. працював на Полтавщині на посаді завідувача культурно-просвітницького відділу та інструктора Оржицького РК КП(б)У. Перебуваючи на цій посаді, він став свідком нової університетської реформи, яка відновила класичні університети в УСРР.

У 1933 р. внаслідок реформи відродився Харківський університет, і Антон Григорович з травня 1934 р. почав працювати старшим викладачем історії СРСР кафедри історії СРСР та УРСР. Відтоді розпочався шлях ученого, пов'язаний з Харківським університетом. Переривався він лише під час служби в армії з жовтня 1942 р., у роки Другої світової війни (Arkhir, spr. 288, 2).

У жовтні 1941 р. історик разом з іншими колегами евакуювався до м. Кзил-Орда (нині — м. Кизилорда, Республіка Казахстан). Там Харківський державний університет імені О. М. Горького (ХДУ імені О. М. Горького) об'єднався з Київським державним університетом імені Т. Г. Шевченка і працював як Об'єднаний державний Український університет (ОДУ). Тут Антон Григорович продовжив читати лекції, виступати перед робітниками, займався науковою діяльністю. У жовтні 1942 р. А. Г. Слюсарський став спочатку курсантом, а потім молодшим командиром 39-го запасного стрілецького полку у м. Акмолинськ (нині — м. Астана, Республіка Казахстан).

У червні 1943 р. працював викладачем полку в м. Ташкент (нині — Республіка Узбекистан). У листопаді того ж року був направлений до Ленінабаду (нині — м. Худжанд, Республіка Таджикистан) курсантом Військово-політичного училища, після закінчення якого, з березня 1943 р. по жовтень 1945 р., викладав у Ташкентському стрілецько-мінометному училищі (м. Термез, нині — Республіка Узбекистан). З жовтня 1945 р. по квітень 1946 р. служив у 306-й дивізії начальником дивізійної партійної школи в м. Самарканд (нині — Республіка Узбекистан) (Kudelko 2006, 83–84). Завершив війну у званні

молодшого лейтенанта політскладу. У 1945 р. був нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною».

З 1 травня 1946 р. А. Г. Слюсарський продовжив свою роботу у ХДУ імені О. М. Горького на кафедрі історії СРСР і УРСР (Zhuravs'kyj, Zajtsev, Myhal' 2010, 80). У 1947 р. був призначений деканом історичного факультету і обіймав цю посаду до 1962 р., а потім до кінця життя працював на кафедрі історії СРСР. У 1945 р. захистив кандидатську дисертацію «Комітети незаможних селян України у період 1920–1921 рр. (до НЕПу)», а у 1964 р. — докторську «Соціально-економічний розвиток Слобожанщини XVII–XVIII ст.». Під його керівництвом було захищено близько 10 кандидатських дисертацій (Sliusars'kyj 2013, 226). З 1946 р. доцент, з 1965 р. професор.

Після XX з'їзду ЦК КПРС у 1956 р. розпочався процес десталінізації, партію очолив М. С. Хрущов, настав період так званої «відлиги». Це спричинило також зміну деяких тенденцій в історичній науці й освіті. Зокрема, наприкінці 1950-х — у 1970-х рр. з'являлося багато видань зі спеціальних історичних дисциплін, архівної справи, краєзнавства тощо (Yaremchuk 2009, 124–125). Проте пріоритетними все одно були дослідження, які стосувалися історії партії, комуністичного й робітничого руху тощо. Тобто історична наука, попри певне послаблення з боку офіційної пропаганди, все одно здебільшого лишалася заполітизована й мала вузький набір тем. У такому розумінні А. Г. Слюсарський, основною проблематикою робіт якого ще з початку 1950-х рр. була історія Слобожанщини, виглядав «нейтральним» дослідником, а його публікації цілком відповідали загальним вимогам історичної науки того часу (хоча праці щодо радянських політичних організацій та ін. у його бібліографії наявні, але не становили основний масив). На нашу думку, його праці були визначальними для розвитку краєзнавчого руху на Харківщині у 1960-х рр. У роботах ученого порушено широке коло питань, таких як історія Харкова і Харківської області (губернії), історія заселення регіону, історія слобідських полків, історія Харківського університету і зокрема ролі його засновника В. Н. Каразіна (1773–1842 рр.) тощо.

Особливе місце у біографії А. Г. Слюсарського посідає діяльність в Українському товаристві охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК). Історик став першим головою Харківської обласної організації цього товариства і керував ним з 1966 по 1971 рр. Основним напрямом у роботі Товариства вчений уважав відновлення втрачених пам'яток, увічнення заслужених працівників науки, культури, архітектури, історичних подій — забутих сторінок минулого (Slyusarskij 1966). Його діяльність на посаді голови Харківського відділення УТОПІК актуалізувала потреби у збереженні культурної спадщини регіону.

До популяризаторської роботи можна також віднести і працю вченого у педагогічній сфері. Протягом своєї викладацької діяльності він кілька разів виступав як автор або співавтор посібників (Vasyl' Karazin 1960). Для учнів середніх шкіл Антон Григорович написав розділ «Харківський університет» у книзі для читання школярів (Kharkiv'skuj universytet 1970, 120–125).

Як видно з біографії Антона Григоровича Слюсарського, його життєвий шлях був досить непростим, особливо на початку. Він доволі рано почав працювати, став свідком (і учасником) трьох великих соціальних потрясінь — Перша світова війна 1914–1918 рр., Революція і Громадянська війна 1917–1921 рр. і Друга світова війна 1939–1945 рр. Попри це, він зумів побудувати доволі успішну кар'єру в науковій сфері, а також був активним популяризатором історії Харківщини завдяки своїй діяльності в Харківському відділенні УТОПІК.

Університет у роки війни сильно постраждав: зруйновано будівлі, лабораторії й інститути, знищено музейні колекції, зазнав втрат ботанічний сад. Не оминуло лихо й історичний факультет: втрачено нумізматичну колекцію, яка налічувала приблизно 40 тис. медалей і монет, майже повністю знищено археологічний музей, у якому зберігалось приблизно 200 тис. експонатів. Крім того, під час евакуації втрачено архів університету, який представляв значущу цінність для істориків. На фронтах і в окупації загинуло багато викладачів, співробітників і студентів. Серед загиблих були декан факультету К. М. Віч (1896–1941), заступник декана Д. І. Чепіга (?–1943), секретар

комсомольської організації, історик І. Г. Трамбицький (1916–1942) та ін. (Zhuravskij, Zajcev, Migal' 1991, 20). На плечі нового декана лягла велика робота з відновлення навчального фонду, налагодження навчального процесу й наукових досліджень. При цьому коштів було мало. Заняття відбувалися в неопалюваних приміщеннях (у корпусі, що розташовувався за адресою: вул. Трінклера, 6).

У ті роки помічником декана був призначений І. К. Рибалка (1919–2001). За спогадами колишнього студента, а потім професора й декана історичного факультету у 1978–1982 рр. В. І. Кадеєва (1927–2012): «Деканом історичного факультету був доцент Антон Григорович Слюсарський, який читав у нас лекції з історії СРСР епохи феодалізму. Про деканат Антон Григорович казав: “Деканат — це Люся і я”. У той час справді за штатним розкладом був лише декан і секретар факультету. Цю останню посаду обіймала тоді Люся — дівчина, яка жила у Мерефі й кожного дня приїздила на роботу до Харкова. Вона мала певний вплив на декана, і це помітили студенти. І коли потрібно було вирішити якесь дрібне питання, то зазвичай зверталися до Люсі. Антон Григорович був порядною і дуже чесною людиною. До студентів він ставився з симпатією, виокремлюючи перспективних студентів, які потім ставали лаборантами, аспірантами й викладачами факультету. Він був “посадним батьком” на весіллі нашого однокурсника Юрія Шиловцева¹. Завдяки Антону Григоровичу молодь отримала кімнату в студентському гуртожитку університету по проспекту Леніна², 20» (пер. з рос.)³ (D'yachkov, Litovchenko, Martem'yanov та ін. 2013, 44, 48).

Спогади про А. Г. Слюсарського як декана залишили й деякі студенти, які навчалися в той період. Зокрема І. С. Бабенко згадує: «... віддавали належне нашому відомому “Слюсу” — декану Антону Григоровичу Слюсарському, який блискуче викладав першокурсникам історію Київської Русі» (пер. з рос.) (Babenko 2013, 9). У спогадах

¹ Ю. В. Шиловцев (1926–2020) — доктор історичних наук, професор.

² Нині — проспект Науки.

³ Тут і далі, якщо не вказано інше, всі переклади належать авторів статті.

М. І. Єни, який згадує 1960-ті рр., коли він навчався, зазначено: «Досі згадую роки навчання на істфаці як найсвітліші, радісні у житті. Істфак був і залишається для мене святиною, і я вважав і завжди вважатиму, що з часом навчання мені відверто пощастило. Це був час діяльності таких корифеїв вітчизняної історичної науки, як Степан Іванович Сидельніков, Іван Климентійович Рибалка, Степан Мефодійович Королівський, Антон Григорович Слюсарський, Віктор Іванович Астахов, Василь Микитович Довгопол та багатьох інших. Власне кажучи, це були наші кумири, божества, якщо хочете. Час, коли я навчався, можна по праву назвати золотим для студентів, адже вони мали можливість брати участь у величезній кількості конференцій, подорожувати не лише СРСР, але й світом» (пер. з рос.) (Parfinenko, Posokhov 2002, 90).

М. С. Лапіна так описує післявоєнний історичний факультет і його деканат: «Історичний факультет нарешті отримав своє постійне місце проживання у будівлі на розі вулиці Трінклера і проспекту Правди⁴ ... Маршові центральні сходи закінчувалися на другому поверсі майданчиком, на який виходили двері деканату. Це була велика кімната з широкими вікнами, з якої наліво вели двері до кабінету декана Антона Григоровича Слюсарського, доцента кафедри історії СРСР і його заступника Гольденберга Володимира Олександровича, доцента кафедри історії стародавнього світу. Біля стіни, яка відокремлювала деканат від кабінету керівництва, розташовувався стіл, де була ... секретарка факультету Люся, яка спокійно й чітко виконувала свої численні обов'язки. У деканаті завжди було багато народу — викладачів, вільних від занять або під час перерви, а також студентів, які з'ясовували численні невідкладні питання. З дверей кабінету неочікувано з'являвся декан — спокійний, стриманий. У нього в руках зазвичай були якісь папери. Оглянувши присутніх, він зачитував чергові рескрипти по факультету або університету. Тут же віддавалися відповідні вказівки секретарю» (пер. з рос.) (Larina 2002, 121).

Спогади багатьох студентів про А. Г. Слюсарського як декана були позитивними. Наприклад, В. І. Астахова називає його «наш улюблений

⁴ Нині — проспект Незалежності.

декан» (Astakhova 2002, 51). Історик Б. П. Зайцев, який вступив на факультет у 1951 р., згадував: «Декан факультету, доцент Антон Григорович Слюсарський, був першим викладачем, який знайомив нас, «новобранців», з університетом, його історією, з факультетом і його викладачами, був першим радником і учителем. Антон Григорович був гарною людиною, комунікабельним, доброзичливим, чуйним, поступливим, непоганим керівником колективу. Його поважали і викладачі, і студенти. І тому не випадково він обіймав посаду декана факультету протягом 15 років» (пер. з рос.) (Zajcev 2012, 87).

Варто зазначити, що свою першу заяву про звільнення з посади декана Антон Григорович написав 1961 р., мотивуючи свій вчинок станом здоров'я. Утім, є думка професора І. К. Рибалки про те, що саме в цей момент декан хотів звільнити його з посади завідувача кафедри історії УРСР. Розповідаючи про свої проблеми з виданням монографії про розгром Директорії в Україні, він пише: «... як зрозуміли в університеті, Слюсарський мав суто корисливі плани: зняти мене з завідування кафедрою історії України, на її «зміцнення» пересунути С. М. Королівського, а самому зайняти кафедру історії СРСР» (Rybalka 1999, 136).

Ще за життя вченого з'явилися перші відгуки про його наукову діяльність і рецензії на праці. Спочатку це були невеликі нотатки, згадки, фото в газетах (Borisov 1952). У 1950-х рр. були вже більш розгорнуті характеристики його творчості (Dovhopol 1954). Саме період 1950–1970-х рр. ми можемо визначити як час оцінки наукового доробку А. Г. Слюсарського його сучасниками (Kondufor 1953). Багато з них знали вченого особисто, були його колегами та учнями (В. І. Астахов, А. Д. Скаба та ін.).

У 1960–1970-ті рр. ім'я Антона Григоровича стало траплятися в довідкових та енциклопедичних виданнях (Sliusars'kuj 1968, 397–398; Sliusars'kuj 1972, 124). Це є певним показником його відомості та авторитету в наукових колах. У 1971 р. наукова спільнота Харкова відзначила 40-річчя науково-педагогічної діяльності вченого. У цей період з'явилися ювілейні статті і привітання (40 lit na pivni osvity).

Наступним етапом стали 1980–1990-ті рр., коли на історичному факультеті почали видавати розгорнуті огляди його історії, у яких, зокрема, всебічно було відображено діяльність А. Г. Слюсарського (Berduta, Bulakh 1991, 37–50). Після смерті вченого дослідники намагалися осмислити й висвітлити його наукову, педагогічну і просвітницьку діяльність. У некролозі, опублікованому у 8-му випуску «Українського історичного журналу» (1980 р.) зазначено, що: «Його перу належить близько 100 наукових праць, серед яких значне місце займають дослідження з історії соціально-економічного розвитку України XVII–XIX ст. Зокрема, високу оцінку наукової громадськості одержала монографія “Соціально-економічний розвиток Слобожанщини”. А. Г. Слюсарський успішно розробляв і питання історії Харківського державного університету» (Anton Hryhorovych Sliusars'kuj, 160). Тут ми бачимо узагальнену, але доволі важливу для розуміння кола професійних зацікавлень Антона Григоровича характеристику його наукової діяльності.

Наприкінці 1990-х — у 2000-х рр. почали з'являтися матеріали особового походження (щоденники, мемуари та ін.) (Rybalka 1999), автори яких доволі часто згадують ім'я А. Г. Слюсарського. Крім того, в них містяться окремі факти з його біографії, а також узагальнювальні висновки щодо його особистості та наукового доробку.

Деякі сучасні автори, які досліджують Слобідську Україну XVII–XVIII ст., критично ставляться до робіт А. Г. Слюсарського через певну схематизацію історичного процесу та деякі неточності. Наприклад, В. Л. Маслійчук зауважує: «На жаль, попередні історики не відокремлювали нові явища у соціально-економічній сфері першої третини XVIII ст. від економічних процесів другої половини XVII ст. В роботах З. Звездіна, К. Стецюк, А. Слюсарського дані про XVII ст. нерідко базуються на переписі 1732 р., що не зовсім вірно з огляду на ті зміни, що сталися після реформ царського уряду початку XVIII ст. і перетворень в українській спільноті цього часу» (Maslijchuk 2002, 131). Утім, В. Л. Маслійчук загалом доволі позитивно характеризує науковий доробок ученого: «... роботи А. Г. Слюсарського з багатою джерельною базою вносять і чимало нового, особливо стосовно

російського землеволодіння на Слобожанщині, змін в економічному становищі старшини, класової боротьби в слобідських містах XVII–XVIII ст., соціальної трансформації місцевої еліти» (Masliŭchuk 2002, 17).

Побутують різні оцінки рівня викладання на історичному факультеті в повоєнний період. Більшість з них позитивна, але є й негативні. Наприклад, один з випускників факультету, професор Л. М. Баткін (1932–2016) писав, згадуючи свої студентські роки: «... о, яким неправдоподібно анекдотичним, пахучим звіринцем був, між іншим, цей факультет і як рідко зустрічалися серед його «доцентів» та інших приматів людські обличчя!» (пер. з рос.) (Batkin 1998, 223). Утім, у ці ж роки на факультеті навчався й відомий археолог, професор О. М. Лесков (1933–2017). Він мав протилежну точку зору, описуючи вступ до історичного факультету, роботу в студентському науковому гуртку, спеціалізацію за давньою історією та археологією, увагу до нього з боку викладачів (К. Е. Гриневича та Б. А. Шрамка) як велику удачу (Leskov 2014, 275).

Сьогодні ми можемо чітко визначити щонайменше три головні заслуги А. Г. Слюсарського. Серед них — його діяльність з відновлення й розвитку історичного факультету в повоєнні роки; відродження інтересу до минулого Слобідського краю; актуалізація інтересу до особистості засновника Харківського університету Василя Назаровича Каразіна. Ці заслуги досі не отримали належної оцінки в історіографії, тому перспективними вважаємо подальші дослідження доробку А. Г. Слюсарського.

Аналіз спогадів колег, учнів і студентів А. Г. Слюсарського свідчить про те, що вченого як особистість характеризують здебільшого позитивно. Єдина згадка про нього в негативному контексті трапляється в І. К. Рибалки. Науковий доробок ученого ще не проаналізовано: можна натрапити лише на поодинокі згадки внеску вченого окремих працях (наприклад, у монографії В. Л. Маслійчука). Загалом роботи А. Г. Слюсарського згадують лише ті дослідники, які вивчають Слобожанщину, зокрема Харківщину, проте ім'я історика згадують разом із такими видатними вченими,

як Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов та ін. Оцінка його наукового доробку А. Г. Слюсарського є завданням майбутніх досліджень.

Список джерел та літератури / References

40 lit na nyvi osvity. Pro A. H. Sliusars'koho. *Sotsialistychna Kharkivschyna [Socialist Kharkiv Region]*, 17 liutoho 1971. (In Ukrainian)

40 літ на ниві освіти. Про А. Г. Слюсарського. Соціалістична Харківщина, 17 лютого 1971.

Anton Hryhorovych Sliusars'kyj. Nekroloh. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 1980, no. 8, s. 160. (In Ukrainian)

Антон Григорович Слюсарський. Некролог. *Український історичний журнал*, 1980, № 8, с. 160.

Arkhyv Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Spr. 288. Otdel kadrov. Sliusarskij Anton Grigor'evich, 48 ark. (In Ukrainian)

Архів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Спр. 288. Отдел кадров. Слюсарский Антон Григорьевич, 48 арк.

Astakhova, V. I. On ochen' lyubil zhizn'. V: Astakhova, V. I., Astakhova, E. V., Zajcev, B. P. i dr. (red.), *Stranicy iz zhizni Uchitylya: (V. I. Astakhov v issledovaniyakh i vospominaniyakh)*. Xar'kov, 2002, s. 49–53. (In Russian)

Астахова, В. И. Он очень любил жизнь. В: Астахова, В. И., Астахова, Е. В., Зайцев, Б. П. и др. (ред.), *Страницы из жизни Учителя: (В. И. Астахов в исследованиях и воспоминаниях)*. Харьков, 2002, с. 49–53.

Babenko, I. S. *«My zhili na Artyoma...»*. Xar'kov, 2013. (In Russian)

Бабенко, И. С. *«Мы жили на Артёма...»*. Харьков, 2013.

Batkin, L. M. Nachinayushhij medievist iz provincii — v gostyax u Lyublinskikh. *Odissej [Odysseus]*, 1998, s. 223. (In Russian)

Баткин, Л. М. Начинающий медиевист из провинции — в гостях у Люблинских. *Одиссей*, 1998, с. 223.

Berduta, M. Z., Bulakh, V. I. Issledovanie otechestvennoj istorii v Xar'kovskom universitete za gody sovetской vlasti. *Vestnik Xhar'kovskogo universiteta [The Bulletin of Kharkiv University]*, 1991, no. 357, s. 37–50. (In Russian)

Бердута, М. З., Булах, В. И. Исследование отечественной истории в Харьковском университете за годы советской власти. *Вестник Харьковского университета*, 1991, № 357, с. 37–50.

Borisov, V. Nash zamechatel'nyj zemlya. *Krasnoe znamyu [Red Flag]*, 2 noyabrya 1952, s. 3. (In Russian)

Борисов, В. Наш замечательный земляк. *Красное знамя*, 2 ноября 1952, с. 3.

Dovhopol, V. Knyha pro Slobids'ku Ukrainu. *Sotsialistychna Kharkivsychyna [Socialist Kharkiv Region]*, 1 hrudnia 1954, s. 2. (In Ukrainian)

Довгопол, В. Книга про Слобідську Україну. *Соціалістична Харківщина*, 1 грудня 1954, с. 2.

D'yachkov, S. V., Litovchenko, S. D., Martem'yanov, A. P. i dr. (red.). *Vladimir Ivanovich Kadeev. Vospominaniya*. Хар'ков, 2013. (In Russian)

Дьячков, С. В., Литовченко, С. Д., Мартемьянов, А. П. и др. (ред.). *Владимир Иванович Кадеев. Воспоминания*. Харьков, 2013.

Kharkivs'kyj universytet. U: *Knyha dlia chytannia z istorii Ukrain's'koi RSR z najdavnishykh chasiv do kintsia 50-kyh rokiv XIX st.* Kyiv, 1970, s. 120–125. (In Ukrainian)

Харківський університет. У: *Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця 50-х років XIX ст.* Київ, 1970, с. 120–125.

Kondufor, Yu. Knyha pro V. N. Karazina. *Sotsialistychna Kharkivsychyna [Socialist Kharkiv Region]*, 17 sichnia 1953, s. 3. (In Ukrainian)

Кондуфор, Ю. Книга про В. Н. Каразіна. *Соціалістична Харківщина*, 17 січня 1953, с. 3.

Kudelko, S. M. (red.) ta in. *Vykkladachi, spivrobitnyky ta studenty istorychnoho fakul'tetu Kharkivs'koho natsional'noho universytetu — uchasnyky Velykoi Vitchyznianoї vijny*. Kharkiv, 2006. (In Ukrainian)

Куделко, С. М. (ред.) та ін. *Викладачі, співробітники та студенти історичного факультету Харківського національного університету — учасники Великої Вітчизняної війни*. Харків, 2006.

Lapina, M. S. Pervye poslevoennye gody... *Kharkivs'kyj istoriohrafichnyj zbirnyk. Problemy periodyzatsii istorii ta istoriohrafichnoho protsesu [Kharkiv Historiographical Collection. Problems of Periodisation of History and the Historiographical Process]*, 2002, вып. 357, s. 120–127. (In Russian)

Лапина, М. С. Первые послевоенные годы... *Харківський історіографічний збірник. Проблеми періодизації історії та історіографічного процесу*, 2002, вип. 5, с. 120–127.

Leskov, A. M. Iz vospominanij: nachalo. *Kharkivs'kyj istoriohrafichnyj zbirnyk [Kharkiv Historiographical Collection]*, 2014, s. 260–283. (In Russian)

Лесков, А. М. Из воспоминаний: начало. *Харківський історіографічний збірник*, 2014, с. 260–283.

Maslijchuk, V. L. *Kozats'ka starshyna slobids'kykh polkiv druhoi polovyny XVII — pershoi tretyny XVIII st.* Kharkiv, 2002. (In Ukrainian)

Маслійчук, В. Л. *Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII — першої третини XVIII ст.* Харків, 2002.

Parfinenko, A. Yu., Posokhov, S. I. *Stranicy istorii studencheskoj nauki v Khar'kovskom universitete.* Har'kov, 2002. (In Russian)

Парфиненко, А. Ю., Посохов, С. И. *Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете.* Харьков, 2002.

Rybalka, I. K. *Taka nasha dolia: Storinky zhyttia moho pokolinnia.* Kharkiv, 1999. (In Ukrainian)

Рибалка, І. К. *Така наша доля: Сторінки життя мого покоління.* Харків, 1999.

Sliusars'kyj Anton Hryhorovych. U: Bohdashyna, O. M., Butenko, V. I., Hlybyts'ka, S. B. ta in. (ukl.), *Istoryky Kharkivs'koho universytetu: biobibliografichnyj dovidnyk (1905–2013 rr.)*. Kharkiv, 2013, s. 226. (In Ukrainian)

Слюсарський Антон Григорович. У: Богдашина, О. М., Бутенко, В. І., Глибицька, С. Б. та ін. (укл.), *Історики Харківського університету: біобібліографічний довідник (1905–2013 рр.)*. Харків, 2013, с. 226.

Sliusars'kyj Anton Hryhorovych. In: *Radians'ka entsyklopediia istorii Ukrainy.* Kyiv, 1972, t. 4, s. 124. (In Ukrainian)

Слюсарський Антон Григорович. У: *Радянська енциклопедія історії України.* Київ, 1972, т. 4, с. 124.

Sliusars'kyj Anton Hryhorovych. In: *Ucheni vuziv Ukrain'skoi RSR.* Kyiv, 1968, s. 397–398. (In Ukrainian)

Слюсарський Антон Григорович. У: *Учені вузів Української РСР.* Київ, 1968, с. 397–398.

Slyusarskij, A. G. Zabolivo berech' pamyatniki proshlogo Khar'kovshhiny. *Krasnoe znamya [Red Flag]*, 16 oktyabrya 1966, s. 3. (In Russian)

Слюсарський, А. Г. Заботливо берець пам'ятники прошлого Харьковщины. *Красное знамя*, 16 октября 1966, с. 3.

Vasyl' Karazin. U: *Knyha dlia chytannia z istorii Ukrain'skoi RSR z najdavnishykh chasiv do kintsia 50-oh rokov XIX st.* Kyiv, 1960, s. 256–263. (In Ukrainian)

Василь Каразін. У: *Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця 50-х років XIX ст.* Київ, 1960, с. 256–263.

Yaremchuk, V. *Mynule Ukrainy v istorychnij nautsi URSR pislialstins'koi doby.* Ostroh, 2009. (In Ukrainian)

Яремчук, В. *Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби*. Острог, 2009.

Yubilej uchenogo. 40 let nauchno-pedagogicheskoy deyatel'nosti A. G. Slyusarskogo. *Krasnoe znamya [Red Flag]*, 18 fevralya 1971, s. 4. (In Russian)

Юбилей ученого. 40 лет науч.-пед. деятельности А. Г. Слюсарского. *Красное знамя*, 18 февраля 1971, с. 4.

Zajcev, B. P. Nezabyvaemoe. V: Posokhov, S. I., Kudelko, S. M., Grechishkina, M. V. (sost.), *Boris Petrovich Zajcev: vospominaniya i bibliografiya*. Xar'kov, 2012, s. 76–91. (In Russian)

Зайцев Б. П. Незабываемое. В: Посохов, С. И., Куделко, С. М., Гречишкіна, М. В. (сост.), *Борис Петрович Зайцев: воспоминания и библиография*. Харьков, 2012, с. 76–91.

Zhuravskij, Yu. I., Zajcev, B. P., Migal', B. K. Istoricheskij fakul'tet Khar'kovskogo universiteta: ocherk istorii. *Vestnik Khar'kovskogo universiteta [The Bulletin of Kharkiv University]*, 1991, no. 357, s. 3–24. (In Russian)

Журавський, Ю. І., Зайцев, Б. П., Мигаль, Б. К. Історический факультет Харківського університета: очерк історії. *Вестник Харківського університета*, 1991, № 357, с. 3–24.

Zhuravs'kyj, Yu. J., Zajtsev, B. P., Myhal', B. K. *Kharkivs'kyj universytet u roky Velykoi Vitchyznianoj vijny*. Kharkiv, 2010. (In Ukrainian)

Журавський, Ю. Й., Зайцев, Б. П., Мигаль, Б. К. *Харківський університет у роки Великої Вітчизняної війни*. Харків, 2010.

Mykhailo Protsenko

PhD student

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: m.protsenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5236-4947>

THE ACADEMIC STATURE AND ACHIEVEMENT OF THE HISTORIAN A. H. SLIUSARSKYI IN THE PERCEPTION OF HIS COLLEAGUES AND STUDENTS

The article is concerned with contemporary appraisals of the academic influence and achievement of Anton Hryhorovych Sliusarskyi (1900(1901)–1980) – historian, doctor of historical sciences, professor, and dean of the Faculty of History of Kharkiv

University from 1947 to 1962. Based on the materials of the scholar's personal file, preserved in the archives of V. N. Karazin Kharkiv National University, and other sources, the author considers the relationship between Sliusarskyi's life path and his development as a scholar. After the end of World War II, Sliusarskyi served as dean of the Faculty of History of A. M. Gorky Kharkiv State University and took an active part in the post-war reconstruction of the university and the faculty. The 20th Congress of the CPSU in 1956 marked the start of the period of de-Stalinization and 'thaw', which spurred new trends in historical scholarship and education. In particular, the late 1950s and 1960s witnessed advances in the fields of special historical disciplines, archival studies, local history, and more. Sliusarskyi, whose main research focus was the history of Sloboda Ukraine, became a kind of 'precursor' of the local history movement in the Kharkiv region, and his activities as the head of the Kharkiv branch of the UTOPIK (Ukrainian Society for the Protection of Monuments of History and Culture) helped bring to the fore the need to safeguard the region's cultural heritage. Most memoirists positively evaluate Sliusarskyi's performance as dean. A rare exception, likely related to a personal grudge, is found in the memoirs of doctor of historical sciences, professor I. K. Rybalko. Commentary on Sliusarskyi's academic work and reviews of his publications began to appear in the scholar's lifetime. At first, these were brief notes, remarks, and photos in newspapers; later came more detailed characterizations. Sliusarskyi's name figures in encyclopedic and reference works, such as 'Faculty of the Higher Schools of the Ukrainian SSR' (1968) and others. It must be acknowledged, however, that a general appraisal of the scholar's legacy remains a task for the future, since, with a few isolated exceptions, his name is found almost exclusively in the writings of researchers of Sloboda Ukraine, and even then with little attention to his overall academic contribution.

Keywords: A. H. Sliusarskyi, Kharkiv University, Kharkiv, biography, historical scholarship.

Текст надійшов до редакції 03.03.2024.

The text was received by the editors 03.03.2024.

Текст затверджено до друку 13.05.2024.

The text is recommended for printing 13.05.2024.